

В. В. Комірна,

к. е. н., докторант, Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України

СОЦІАЛЬНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ФУНДАМЕНТАЛЬНИХ ПОНЯТЬ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

Узагальнено еволюцію поглядів зарубіжних та вітчизняних економістів на сутність та тенденції процесів розвитку фундаментальних понять економічної політики, а саме соціальної безпеки, соціальної держави, соціальної роботи. Розвинені соціальні засади фундаментальних понять регіональної економічної політики.

Evolution of looks of foreign and domestic economists on essence and tendencies of processes of development of fundamental concepts of economic policy, namely social safety, social state, social work is generalized. Social bases of fundamental concepts of regional economic policy are developed.

ВСТУП

Проблема економічної політики й регіональних особливостей її формування та реалізації визначається еволюцією системи наукових знань про суспільство, про закономірності його організації та розвитку. Фактором, що провокує цей інтерес, є, з одного боку, глобалізація економіки, яка детермінує доступ населення до суспільних благ. З іншого — ріст регіоналізації суспільного життя, що веде до фрагментації проблем територіального управління, пошуку інструментів регіональної економічної політики, які давали б змогу оперативно вирішувати ці проблеми. У підсумку економічні дослідження економічної політики орієнтуються на діагностику потреб, інтересів, формулювання цілей соціального розвитку окремих складових соціальної структури територіального утворення (соціальної групи, спільноти, верстви, класу); оцінку потенціалу, здатності та готовності суб'єктів регіональної економічної політики до соціально значущої дії; визначення ідеології поширення моделей соціального розвитку; конструювання стратегії та пріоритетів соціальної дії; визначення форм та механізмів (реальних й гіпотетичних) реалізації соціальних взаємодій між мешканцями території.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Регіональні дослідження феномену політики, у яких у різній мірі знаходять відображення соціальні аспекти, пов'язані з іменами О. Амоші, С. Бандура, П. Беленького, Є. Бойка, С. Вовканича, М. Долішнього, С. Дорогунцова, Ф. Заставного, С. Злупка, М. Козоріз, О. Кузьміна, В. Куценко, В. Кравціва, В. Мікловди, Н. Мікули, О. Новікової, О. Оксанича, М. Пітюлича, С. Писаренко, Я. Побурка, Л. Семів, О. Шабля, М. Шаленко, Л. Шаульської, Л. Шевчук та багатьох інших.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

— узагальнити еволюцію поглядів зарубіжних та вітчизняних економістів на сутність та тенденції процесів розвитку фундаментальних понять економічної політики, а саме соціальної безпеки, соціальної держави, соціальної роботи;

— розвинути соціальні засади розвитку фундаментальних понять регіональної економічної політики.

РЕЗУЛЬТАТИ

Проблеми економічної політики стосуються предметної сфери досліджень різних дисциплін (філософії, політології, економіки, соціології, демографії, географії, ін.). Так, у філософії та політології акумулюються фундаментальні знання про соціальну політику, загальна методологія її аналізу з позиції законів та закономірностей здобуття, утримання та використання влади, актуалізації цих процесів у контексті функціонування й розвитку соціальної сфери, вияву статусних відносин суб'єктів політики. В соціології конкретизуються теоретичні й прикладні засади дослідження інститутів економічної політики, їх місії, ролі, функцій щодо впорядкування чи зміни соціальної структури суспільства, мотивів поведінки окремих суб'єктів політики під дією соціальних чинників. В економіці концентрується теоретико-методологічне й методичне забезпечення аналізу і прогнозу економічної політики як специфічного виду соціально-економічної діяльності. Формується інструментарій її дослідження з позиції економічної оцінки реалізації відносин залежності та влади, дії соціальних факторів стану та динаміки суспільного життя (стабілізаційна чи структурна політика), стимулювання чи блокування серед них саме тих, котрі особливо впливають на діяльність суб'єктів ринкових відносин на шляху забезпечення добробуту населення (перш за все, через механізми регулювання відносин зайнятості, розподілу доходів, власності).

Із розвитком теорії інституціоналізму в економіці предмет вивчення економічної політики стає більш чітким. Економічна наука детально відстежує закони й закономірності становлення, функціонування й трансформації суспільних відносин (зокрема, відносин власності), форми вияву індивідуальної господарської поведінки людини-власника та найманця, її ролі у становленні нових моделей економічної політики (теорія неінституціоналізму). Відповідно, постає питання методичного забезпечення соціально-економічної оцінки потенціалу інститутів економічної політики, діагностики їх здатності до суспільно значущої дії (становлення інституту соціального партнерства), способів залучення нових інститутів в партнерські відносини з державою (соціального діалогу), моніторингу умов соціального розвитку суспільства (забезпечення соціального клімату).

У регіональній економіці здобутки у цьому плані є менш показовими. Причина цього — міждисциплінарність розвитку самої регіональної економіки, у якій поряд з економічною присутня геопросторова парадигма дослідження суспільних явищ і процесів. З одного боку, вона є частковою відповіддю вчених на загальнофілософську проблему взаємодії "простору — часу" (геосферний підхід), з іншого — вияву їх інтересу до питань аналізу та прогнозу потреб, діяльності, пов'язаних із відтворенням органічного світу. Тісно пов'язано з ними є загальна концепція соціальності, яка виступає невід'ємною складовою розвитку регіональної соціальної економіки та політики. На неї слід звернути особливу увагу не лише з конкретна наукової позиції регіональної економіки, але й загальної методології пізнання суспільних явищ та процесів. Економічний блок питань дослідження економічної політики є немислимий без аналізу моделей соціальних процесів, що мають місце в середовищі територіальних суспільних систем.

Концепція соціальності. Концепція соціальності — це система поглядів, аргументів, які дають змогу осмислити місце людини в складному плетиві людських взаємодій, її роль у впорядкуванні суспільних взаємовідносин. У антропосоціогенезі поняття "соціального" прийнято розглядати через взаємозв'язок структур людини із структурами середовища її існування. Людина є стійкою тривимірною єдністю структур — морфофізіологічної (організм), психоемоційної (індивідуальність), соціогенної (особистість). Вантропосоціогенезі цим структурам відповідає своя будова. "Триповерхову структуру, — пише Войтенко В.П., набуло й середовище її (авт.: людини) існування: власне природа, штучне середовище (техносфера), суспільні відносини (соціум)" [3, с. 19]. Між усіма структурами може виникати дев'ять пар бінарних взаємодій. Впорядкування цих взаємодій визначає стратегічну мету наукового аналізу та прогнозу суспільних явищ та процесів, моделювання основних засад та компонентної структури політики (інтереси, свідомість, відносини, організація, діяльність [5, с. 10]).

Філософське трактування концепції соціальності відображає усю широту наукової думки на предмет можливих виявів людської активності [1, с. 95—97; 9, с. 214—217]. У найбільш широкому розумінні до "соціального" вчені зараховують усе, "що пов'язане з спільним життям людей, з різними формами їх спілкування, в першу чергу того, що відноситься до суспільства і спільності, що має суспільний і громадський характер" [9, с. 429—430]. Витоки такого підходу лежать у використанні слова "socialis", що в перекладі з латинської означає загальний, суспільний, міжлюдський. Звужене ж трактування поняття "соціального" стосується лише тих явищ і процесів, котрі відбуваються в суспільстві поруч з політичними, економічними, екологічними, технологічними та іншими. В цьому випадку соціальне явище чи процес розглядається у якості складової соціальної сфери, її соціальної інфраструктури, інституту, організації, котрі забезпечують задоволення соціальних потреб людини, формують соціальні аспекти середовища її відтворення та розвитку.

Два доволі різні погляди на суть соціальності — розширений та звужений — визначають різні шляхи практики, з їх допомогою реалізуються підходи до організації суспільного життя. Сучасні вчені, слідуючи настановам Арістотеля (наголошував, що на відміну від слова "поняття" має бути чітким, однозначно визначеним), розпочали пошук логіко-вивершеної форми понятійно-термінологічного апарату концепції соціальності" [7, с. 26; 4, с. 34—41]. Серед існуючих підходів до вивчення феномену соціальності найбільш вдалим є, на наш погляд, ієрархічний. Його суть полягає у побудові концептуальної схеми людських об'єднань, виділених на основі причинно-наслідкових зв'язків людських взаємодій [2, с. 3—11]. Так, якщо на першу позицію поставити природну взаємодію, котрій відповідає таке об'єднання як популяція, то сукупність природної та емоційної взаємодій можна розглядати як основу виді-

лення такого класу об'єднання як спільність. Відповідно сукупність природної, емоційної та мовно-комунікативної взаємодій становить такий клас об'єднання як співтовариство; природна, емоційна, мовно-комунікативна та діяльнісна (власне соціальна) — суспільство; природна емоційна, мовно-комунікативна, діяльнісна та правова — державу; сукупність усіх попередніх видів взаємодій разом з духовно-містичною, "з великим смисловим полем впливів, психоінформаційно-енергетичним простором, в якому сьогодні живе людина і який, напевно, є чи не основним чинником повноцінного або патологічного її формування..." об'єднує клас соціум в найвищому сенсі цього слова [2, с. 5]. Кожна взаємодія — це джерело розвитку людських відносин. Вона має свої вертикальні та горизонтальні виміри.

Вертикальний вимір, відображаючи зрілість форм та властивостей людських взаємодій різного рівня, вказує на те, що ознаки соціальності з'являються лише на четвертому рівні представленої схеми (рівень організації суспільства). Доповнюючись іншими ознаками, соціальність ніби вдосконалюється. Без соціального у його діяльнісному сенсі слова ні держава, ні соціум існувати не можуть (кожен із класів людських об'єднань, котрий стоїть вище суспільства, мимоволі є соціальним). Діяльнісна парадигма у цій схемі є своєрідним етапом (точкою відліку) у розвитку загальної вертикалі досліджень вищих форм соціальності (держави, соціуму). У регіональній економіці саме цей момент пояснює загальні закономірності формування й розвитку досліджень регіональної економічної політики (так звані соціального-правові, соціально-культурні чи інформаційно-комунікаційні аспекти).

Щодо горизонтального виміру, то він фокусує увагу на тому, що людські взаємодії є виявом різних видів процесів людської діяльності, котрі підпадають під дію загальних принципів їх системної організації. Цим вони визначають формування соціально-демографічних, соціально-трудова, соціально-культурних, соціально-екістичних і інших підсистем. У економіці проблеми їх формування та розвитку визначають межі економічного аналізу економічної політики. Щоб перейти до предметного розгляду вказаних проблем, слід вивчити роль соціального у формуванні людських об'єднань різного рівня, причому, як тих, котрі стоять вище суспільства, так й всіх інших, що займають в ієрархічній схемі нижчі позиції (для яких соціальне є зовнішнім середовищем фактором їх формування). Так, у генетиці первинним елементом еволюції виду є популяція (її зміна в часі) — "сукупність особин одного виду, яка характеризується тяглістю поколінь на певній території та спільним генофондом" [8, с. 6]. Щоб мати право стверджувати обґрунтованість моделі економічної політики щодо розвитку популяції, слід мати уяву не лише про основні критерії її формування та реалізації (час, простір, генофонд), але й володіти інформацією про визначальний фактор детермінації її розвитку. Вчені аргументовано доводять, що теоретично генетична рівновага в популяції можлива за умови дотримання таких основних вимог, як випадковий відбір подружніх пар, відсутність міграцій, мутацій та відбору для осіб з різними генотипами. "В гіпотетичній популяції, де діє "панмісія" — випадковий відбір пар, пише З. Служинська, кожна особа має однаково ймовірність залишити однакову кількість нащадків... Якщо тільки особи з певним генотипом мають шанси залишити більшу кількість нащадків..., то генетична рівновага порушиться. Таке диференційоване відтворення призводить до збільшення частот лише певних генів у популяції" [8, с. 26]. У більшості випадків має місце диференційоване відтворення популяції, причому домінуючим часто стає не генетичний, а власне соціальний фактор: "довкілля здійснює відбір" [8, с. 6]. Соціальний фактор є однією визначальних сил в еволюції всіх класів об'єднань людей, виділених за типами їх можливої взаємодії. Соціальний фактор — це рушійна сила будь-якого соціального явища чи процесу, стимул поведінки суб'єкта спостереження, вияву його активності.

У випадку популяції, спільності, співтовариства, для формування яких визначальними є природна, емоційна, мовно-комунікативна (у її звуженій інтерпретації) людські взаємодії, економічний аналіз впливу на них соціального фактору у контексті економічної політики не завжди доцільний чи можливий. Інша річ, коли мова йде про такі форми як суспільство, держава, соціум, де він може мати конкретний економічний вимір.

Для діяльнісного типу людської взаємодії концепція соціальності формує загальні засади аналізу та прогнозу соціальних явищ і процесів, що відбуваються у всіх підсистемах соціальної сфери суспільства (соціально-демографічних, соціально-трудова, соціально-культурних, соціально-екістичних інших). У кожній з них має місце власний перелік врівноважуючих факторів розвитку. Лише на основі такого аналізу стає можливим визначати цілі, завдання, механізми реалізації відповідної економічної політики.

Для правової типологічної форми людських взаємодій окреслюється поле регіональних досліджень у сфері законодавства, яке б збалансовувало інтереси соціальної держави й окремих суб'єктів економічної політики. В першу чергу через визначення правових взаємостосунків та доповнення соціально-економічної бази у межах тих чи інших суспільних систем правовим компонентом. У даному випадку ці системи є спільнотами, яким властива правничо-політична організація. Такі юрисдикції нині перебувають в полоні як глобалізаційних тенденцій економіки, так і розвитку економіки місцевої. Відповідно до кількості кумулятивних чинників перелічені спільноти, вказує М. Шаповал, можуть бути простими та складними (сільська громада, церква, верства, клас) [9, с. 534]. В регіональному (адміністративно-територіальному) вітчизняному менеджменті їх ідентифікують з територіальною громадою.

У плані духовної взаємодії, котра є основою соціуму, інтерес регіональної економіки пов'язаний з економічною оцінкою впливу етнонаціональних, етичних, психо-інформаційних факторів на соціальний розвиток, на формування, так званих, соціетальних моделей регіональної економічної політики. Даний зріз дослідження проблем соціального розвитку є одним з найменш вивчених, адже мова йде про соціум як особливий інститут, що справляє істотний вплив на соціальні процеси суспільства поряд з іншими інститутами (рід, влада, власність) [6, с. 317]. У філософії соціум — це найвища конструктивна форма діяльного спілкування людей. Соціум — це "предметне буття людини, її існування в предметному середовищі, культурі... це діяльне спілкування людей" [1, с. 96].

Соціум як найбільш досконала форма вияву людської взаємодії може бути предметом вивчення різних суспільних наук. У психології напрями розвитку його досліджень торкатимуться тих граней, котрі асоціюються із "усталеним комплексом норм поведінки та відповідних груп людей, які втілюють їх у своїй діяльності" [6, с. 317]; в економіці — стосуватимуться соціально-економічних відносин, що виникають на ґрунті гармонізації факторів діяльнісних взаємодій суб'єктів ринку (як реальних, так і потенційних); в культурології — виходитимуть з потреб розбудови складових етико-духовного світу діяльнісного спілкування людей, специфічного інформаційного вияву людських взаємодій. До речі, саме культура висуває найвищі вимоги до критеріїв оцінки соціуму (родового чи сімейно-спорідненого, соціально-класового, національно-етнічного, геопросторового чи територіального, поселенського, суспільного). Їй властива роль аксіологічного нормативу, котрий детермінує розвиток всіх інших форм, типів, видів, рівнів соціумів. В економіці цей аспект досліджень пов'язаний з розвитком теорії й практики міжкультурного менеджменту (культура праці, культура відпочинку, політич-

на культура). Культура виступає особливим фактором розвитку соціуму. Більше того, вона є атрибутом (критерієм) кваліметричної оцінки найвищої форми його організації (трипільська чи антична культура, скіфська культура тощо).

Взаємодії, що виділені за ознакою найближчого роду (родової ознаки) і претендують на часткові вияви форм соціуму (родового та сімейноспорідненого, соціально-класового, національно-етнічного, поселенського, суспільного), реалізуються на загальних принципах організації систем. Це системні взаємодії, територіальні форми вияву яких детермінуються впливом конкретних системоформуючих факторів. Перелік факторів тим ширший, чим вищим є клас об'єднання. Дослідження цих факторів є передумовою визначення середовища формування та реалізації економічної політики. Чим детальніша оцінка факторів середовища, в якому перебуває суб'єкт суспільних відносин, тим вищими є шанси забезпечення ефективності цієї політики. Через ефективну реалізацію рішень, прийомів роботи на нижчих рівнях ієрархічної моделі концепції соціальності до гармонійного розвитку соціуму в цілому — таким є алгоритм вирішення завдань соціальної економіки і політики. Він актуальний й у сфері регіональної економіки.

ВИСНОВКИ

Таким чином, до основних аргументів потреби адаптації філософської концепції "соціальності" в теоретико-методологічну базу досліджень регіональної економічної політики ми відносимо наступні: ріст "включення" індивіда в соціально-економічну діяльність, яка відіграє знакову роль у виділенні та розвитку вищих класів людських об'єднань (встановлення точки відліку регіональної економічної політики); потребу діагностики цього включення на рівні суспільства, держави, соціуму, яка дає змогу впливати на характер як діяльнісного, правового, соціетального, так і мовно-комунікативного типів людських взаємодій (конструювання механізмів формування та реалізації регіональної економічної політики); необхідність побудови в умовах деформацій розвитку ринку, його асиметрії надійної системи гарантій соціальному розвитку територіальних суспільних систем (концепція соціальної відповідальності суб'єктів регіональної економічної політики; регіональної економічної політики протидії девіантній поведінці мешканців територіальних суспільних систем).

Література:

1. Андрущенко А.П., Михальченко М.І. Сучасна соціальна філософія.: Курс лекцій. — К.: Генеза, 1996. — с. 95—97.
2. Борецька Н.П. Соціальний захист населення на сучасному етапі: стан і проблеми: Монографія. — Донецьк: Янтар, 2001. — 352 с.
3. Войтенко В.П. Здоровье здоровых. — К.: Здоров'я, 1991. — 248 с.
4. Волков Ю.Е. Социальные отношения и социальная сфера // Социс. — 2003. — №4. — С. 34—41.
5. Головатий М.Ф. Мистецтво політичної діяльності: Навч. посіб. — К.: МАУП, 2002. — 176 с.
6. Донченко О., Романенко Ю. Архетипи соціального життя і політика (Глибинні регулятиви психополітичного повсякдення): Монографія. — К.: Либідь, 2001. — 334 с.
7. Плотинский Ю.М. Модели социальных процессов: Учебн. пособие для высших учеб. заведений. — Изд. 2-е, перераб. и доп. — М.: Логос, 2001. — 296 с.
8. Служинська З. Популяції. — Львів: Галицька видавничка спілка, 2005. — 112 с.
9. Філософія політики: Короткий енцикл. словник / Авт.-упоряд.: Андрущенко В.П. та ін. — К.: Знання України, 2002. — 670 с.

Стаття надійшла до редакції 09 січня 2009 р.